

SİYASİ İKTİDAR KAVRAMI BAĞLAMINDA ANAYASA ÇALIŞMALARI İÇİN BİR KAVRAMSAL ÇERÇEVE ÖNERİSİ

*A Conceptual Framework for the Constitutional Studies on the Basis
of the Concept of Political Power*

Yard. Doç. Dr. Levent GÖNENÇ*

Giriş, I. Siyasi İktidar Kavramı, II. Siyasi İktidar ve Anayasalar, III. Demokrasi ve Anayasalar, IV. İktidarın Siyasi Kurucu Boyutu: Egemenlik, Kurucu İktidar ve Anayasalar, **Sonuç**

ÖZET

Klasik anayasa hukukunda devlet-temelli bir yaklaşım benimsenir. Biz bu makalede, “devlet” kavramını değil, (siyasi) iktidar kavramını referans olarak alacağız. Kuşkusuz “siyasi iktidar” kavramına yaptığımız bu vurgu, klasik anayasa hukuku çalışmalarında “siyasi iktidar” kavramının tamamen ihmal edildiği anlamına gelmemektedir. Klasik anayasa hukuku literatüründe de, siyasi iktidar kavramına yer veren çalışmalara rastlanmaktadır, ancak bu çalışmaların hiç birinde, siyasi iktidar kavramsal bir çerçevenin kurucu unsuru olarak ele alınmamaktadır. Bizim bu makalede ortaya koymaya çalışacağımız çözümleme esas olarak bu noktada klasik anayasa hukuku çalışmalarından ayrılmaktadır. Bizim burada temel amacımız, siyasi iktidar kavramından yola çıkarak, anayasa hukuku sorunlarını kapsayıcı bir bakış

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

açısıyla anlamamıza / anlatmamıza yardımcı olabilecek bir anayasa tanımına ulaşmaktır. Böylece; hem klasik anayasa hukuku tarafından incelenen konuları farklı bir açıdan değerlendirmemize hizmet edecek, hem de anayasa çalışmaları için yeni alanlara kapı açacak bir yaklaşımın ilk verileri ortaya konabilir.

Anahtar Kelimeler: Klasik anayasa hukuku, siyasi iktidar, anayasa tanımı, kurucu iktidar

ABSTRACT

A state-centric approach has been employed in the classical constitutional law studies. We, in this essay, take the concept of “political power”, instead of the “state”, as our reference point. Undoubtedly, such emphasis on the concept of political power does not mean that this concepts has been totally ignored in classical constitutional law studies. We could still find many invaluable works in the classical literature referring to political power, however the latter was not treated as a building block of a conceptual framework in none of these. The proposed approach in this essay is different from the classical state-centric approach at this point. Our main goal is, by relying on the concept of political power, to give a definition of the constitution, which would allow us to analyze the contemporary problems in the field of constitutional law in a comprehensive manner. Thus on the one hand we may evaluate the topics covered by the classical constitutional law studies from a different perspective; on the other hand we may preliminarily introduce the elements of an approach, which would open door to new studies.

Keywords: Classical constitutional law studies, political power, definition of the constitution, constituent power

Giriş

Klasik anayasa hukukunun çıkış noktası devlettir. Devlet-temelli bir yaklaşım çerçevesinde anayasa hukuku: “...yasama, yürütme ve yargı gibi devletin temel organlarının kuruluşunu, işleyişini ve bu organlar arasındaki karşılıklı ilişkileri ve devlet karşısında vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini düzenleyen hukuk kurallarını inceleyen bilim dalı...” olarak tanımlanabilir (GÖZLER, 1999: 145)¹. Bu biçimiyle anayasa hukuku, içinde devletin yer aldığı hukuki ilişkileri konu alan bir kamu hukuku dalı olarak karşımıza çıkar. Klasik anayasa hukuku, yukarıda verdiğimiz tanım çerçevesinde iki alanda faaliyet gösterir: “Kurumsal alan” olarak

¹ Bu tür bir yaklaşımdan yola çıkılarak yapılan bir anayasa tanımı için bkz.: (FINER, RUDDEN ve BOGDANOR, 1995: 1).

nitelendirilebilecek ilk alanın konusu devletin temel organlarıdır. Bu alanda, yasama, yürütme ve yargı organları, anayasada düzenlendikleri biçimiyle hukuki analize konu olur. “İnsan hakları alanı” olarak nitelendirilebilecek ikinci alan ise; vatandaşların devlet karşısındaki konumu, vatandaşların devlet karşısında sahip oldukları haklar ve ödevlerle ilgilidir. Biz bu makalede, “devlet” kavramını değil, (siyasi) iktidar kavramını referans olarak alacağız. Kuşkusuz bu çabamız, klasik anayasa hukuku çalışmalarında “siyasi iktidar” kavramının tamamen ihmal edildiği gibi bir eleştiriden kaynaklanmamaktadır. Klasik anayasa hukuku literatüründe de, siyasi iktidar kavramına yer veren çalışmalara rastlanmaktadır (örneğin, bkz. KUBALI, 1971), ancak bu çalışmaların hiç birinde, siyasi iktidar kavramsal bir çerçevenin kurucu unsuru olarak ele alınmamaktadır. Siyasi iktidar; devletle ilgili olduğu için ve devletle ilgili olduğu kadar incelenmektedir. Bu makalede ortaya koymaya çalışacağımız çözümleme esas olarak bu noktada klasik anayasa hukuku çalışmalarından ayrılmaktadır. Bizim burada temel amacımız, siyasi iktidar kavramından yola çıkarak, anayasa hukuku sorunlarını kapsayıcı bir bakış açısıyla anlamamıza / anlatmamıza yardımcı olabilecek bir anayasa tanımına ulaşmaktır.

Böylece; hem klasik anayasa hukuku tarafından incelenen konuları farklı bir açıdan değerlendirmemize hizmet edecek, hem de anayasa çalışmaları için yeni alanlara kapı açacak bir yaklaşımın ilk verileri ortaya konabilir. Bu bağlamda, makalenin ilk bölümünde, iktidar ve siyasi iktidar kavramlarını üzerinde duracağız. Ardından, ikinci bölümde, anayasalar ile siyasi iktidar arasındaki ilişkiyi inceleyeceğiz. Bu bölümün sonunda, anayasanın klasik literatürdeki tanımından farklı bir tanım vereceğiz. Üçüncü bölümde, yine siyasi iktidar kavramı çerçevesinde, anayasa ve demokrasi ilişkisini açıklayacağız. Son bölümde ise, siyasi iktidarın kurucu boyutunun, yani kurucu iktidarın anayasa-yapım sürecindeki önemine işaret edeceğiz.

I. Siyasi İktidar Kavramı

Yukarıda değindiğimiz gibi, klasik anayasa hukuku çalışmalarının konusu devlettir. Devlet; *belli bir toprak parçası üzerinde yerleşmiş, üstün bir iktidara tabi bir insan topluluğunun meydana getirdiği siyasi örgütlenme* olarak tanımlanabilir². Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, devletin üç temel unsurundan söz etmek mümkündür: Ülke, insan topluluğu ve egemenlik. Bunlar arasında anayasa çalışmaları açısından en tartışmalı olan, kuşkusuz, egemenlik unsurudur.

Egemenlik, çok kısa bir biçimde tanımlanacak olursa, “*üstün emretme ayrıcalığı*”dır (HELD, 2002: 3). Egemenlik kavramı sistematik olarak ilk

² Georg Jellinek’in “üç unsur teorisi” olarak bilinen klasik yaklaşımı bizim burada verdiğimiz devlet tanımının özünü oluşturur. Bu teoriden yola çıkılarak, ufak-tefek farklarla literatürde çeşitli devlet tanımları verilmektedir. Bu tanımlar için bkz.: (GÖZLER, 2007: 3-6).

kez 17. yy.'da Fransız düşünür Jean Bodin tarafından açıklanmış, Thomas Hobbes tarafından geliştirilmiştir (KING, 1974). Üstün bir otorite olarak egemenliğin iki boyutu vardır: iç egemenlik ve dış egemenlik. Dış egemenlik, bağımsızlığı, yani bir devletin diğer bir devlete tabi veya bağımlı olmamasını ifade eder. İç egemenlik ise sınırsız, bölünmez ve devredilmez iktidarı anlatır (MARITAIN, 1950). Bugün egemenlik, hem iç hem dış boyutuyla önemli bir değişim geçirmektedir³. Kimi yazarlara göre, bu kavramın “modası geçmiştir” ve artık terk edilmelidir (KAPANİ, 1988: 59-62). Böyle düşünen yazarlar, klasik anlamıyla sınırsız, bölünmez ve devredilmez kamu kudretini ifade eden egemenliğin günümüzde bu niteliklerini büyük ölçüde yitirdiğine işaret eder. Artık egemenliğin ne sınırsızlığından ne bölünmezliğinden söz edilebilir. Günümüzde, özellikle anayasal devletlerde hukuk devleti ve kuvvetler ayrılığı prensipleri egemenliğin sınırsızlık ve bölünmezlik karakterini büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Öte yandan, milletlerarası ilişkilerde II. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan gelişmeler sonucunda, milli-devletler sahip oldukları egemenlik yetkilerinin bir kısmını Avrupa Birliği gibi güçlü ve etkin milletlerarası örgütlenmelere devretmiştir. Sonuç olarak egemenlik bugün, Bodin’in veya Hobbes’un anlattığı biçimden çok farklı bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Artık egemenlik sınırlıdır (hukuk devleti), bölünmüştür (kuvvetler ayrılığı) ve (ulus-üstü örgütlere) devredilebilmektedir. Madem günümüzde egemenlik eski egemenlik değildir; o halde devlet gücünü tanımlamak için bir başka kavram kullanmak gerekir. Fikrimizce, kullanılması gereken kavram genel olarak “iktidar”, özel olarak “siyasi iktidar”dır. Bu tespit çerçevesinde, klasik anayasa hukuku kavramsallaştırmalarının da gözden geçirilmesi gerekecektir. Bizim önerimiz, anayasa kavramını tanımlarken ve anayasa hukukunun konusunu tespit ederken devlet ve egemenlik kavramları yerine iktidar ve siyasi iktidar kavramlarına ağırlık verilmesidir.

1960’lı yılların başında iktidar kavramı üzerine yazan bir yazarın belirttiği gibi, fizikte enerji neyse, toplumda da iktidar odur. İktidar her sosyal ortamda görülür; üstelik, aynen enerji gibi, farklı biçimlerde karşımıza çıkar. ‘Her sosyal hareket bir iktidar kullanımı, her sosyal ilişki bir iktidar denklemi ve her sosyal grup veya sistem bir iktidar örgütlenmesidir.’ (HAWLEY, 1963: 422). Bu tespitten de anlaşılacağı gibi, iktidar sosyal hayatın vazgeçilmez bir unsurudur. Sosyal hayatta bu kadar yaygın ve derin etkileri olmasına rağmen, kavramın sosyal bilimler literatüründe genel kabul gören bir tanımının olmaması şaşırtıcıdır. Örneğin, sosyologlar iktidar kavramını esas olarak iki biçimde anlar (GOEHLER, 2000: 41-3): İfadesini Max Weber’in çalışmalarında bulan bir bakış açısına göre iktidar, bir sosyal ilişkide bir tarafın diğerine iradesini kabul ettirmesini ifade eder (WEBER,

³ İç ve dış egemenliğini günümüzde geçirdiği değişime ilişkin mükemmel bir çözümleme için bkz. (JAKAB, 2006).

1978: 53). Burada bir taraf diğer tarafa iradesini kabul ettirebilmek için şiddete de başvurabilir; bunun iktidar ilişkisi açısından bir önemi yoktur, önemli olan bir tarafın diğerine istediğini yaptırmasıdır. Türkçede kullanılan “gücü gücü yetene” (hakka göre değil, güce dayanılarak, güç kullanılarak) deyimini bu tür bir iktidarı anlatır. Hannah Arendt tarafından savunulan bir başka bakış açısına göre ise, iktidar birlikte düşünmek ve birlikte hareket etmekle ilgilidir. Yazara göre, iktidar insanlar birlikte hareket ettiğinde ortaya çıkar (ARENDE, 1970: 44). Öyleyse, iktidar sadece insanların hareket etme yeteneğiyle değil, birlikte hareket etme yeteneğiyle ilgilidir. Türkçede kullanılan “birlikten güç doğar” deyimini bu tür bir iktidar anlayışına denk düşer⁴.

Weber ve Arendt tarafından tespit edilen bu sosyal gerçeklik farklı yazarlar tarafından farklı biçimde açıklanmıştır. Örneğin, Hanna Fenichel Pitkin aynı şekilde, “muktedir olmak” (*pover to*) ve “mütehakkim olmak” (*power over*) arasında bir ayrım yapar. Pitkin’in tanımladığı biçimiyle, mütehakkim olmak, kendi istediklerini başkalarına yaptırmayı, kendi iradesini başkalarına kabul ettirmeyi anlatırken; muktedir olmak, birlikte bir şey yapma veya bir şey başarma kapasitesine işaret eder (PITKIN, 1972: 276-77). Marvin E. Olsen ve Martin Marger’a göre, iktidarın kullanılışı, toplumdaki davranış ve düşünceleri esas olarak iki yönde, “engelleyici” (*preventive*) ve “yol açıcı” (*promotive*) biçimde etkiler. Engelleyici iktidar; iktidarın, bu iktidara sahip olmayanlar üzerinde, onları kontrol etmek amacıyla kullanılmasıdır. Yol açıcı iktidar ise, iktidarın hep birlikte, belli ortak amaçların gerçekleştirilmesi için kullanılmasıyla ilgilidir (OLSEN ve MARGER, 1993: 3). Goehler ise, iktidarın bu iki boyutuna, dilbilgisinden esinlenerek, nesneli (*transitive*) ve nesnesiz (*intransitive*) iktidar adını vermektedir. Nesneli iktidar, başkalarına yönelen iktidardır. Örneğin Weber’in tasarladığı anlamda iktidar, sosyal ilişkinin bir tarafından diğerine yönelmektedir ve bir tarafın iradesinin diğerine kabul ettirilmesi esasına dayanır. Nesnesiz iktidarda ise, bu anlamda bir sosyal ilişkiden söz etmek mümkün değildir. Arendt’in anladığı anlamda iktidar daha çok kendine geri dönmekte, daha doğru bir deyişle kendini çoğaltmaktadır (GOEHLER, 2000: 43-50)⁵.

⁴ Burada Weber ve Arendt’in ortaya koyduğu görüşlerin birbirinden tamamen farklı olduğunun altını çizmek gerekir. Weber’in toplumda var olan iktidar ilişkilerini değerlendiren ampirik yaklaşımına karşılık, Arendt’in ulaşılmak istenen, ideal duruma ilişkin normatif yaklaşımı temel bir bakış açısı farklılığı olarak değerlendirilebilir.

⁵ Nesneli ve nesnesiz iktidar veya dayatmacı ve dayanışmacı iktidar siyasetin iki temel fonksiyonuna da denk düşer: “regülasyon” ve “entegrasyon” ya da “düzenleme” ve “bütünleştirme” (GOEHLER, 2000: 52-4). Bir siyasi topluluk bir yandan bağlayıcı kararları alacak otoritelere, diğer yandan bu topluluğu bir arada tutacak etkin mekanizmalara ihtiyaç duyar. Dayatmacı iktidar ile siyasetin düzenleme işlevi arasındaki ilişki kolaylıkla ortaya konabilir. Düzenleme, kural koyma, bir tarafın iradesinin ve tercihlerinin kısıtlanması pahasına, diğer tarafın iradesinin ve tercihlerinin üstün gelmesidir. Bütünleşme ise, “Toplumu veya topluluğu bir arada tutan nedir?” sorusunun cevabıyla ilgilidir. Burada

Sonuç olarak, yukarıda değinilen bütün bu yazarların, iktidarın bir “dayatmacı”, bir de “dayanışmacı” boyutu olduğu noktasında birleştikleri söylenebilir. İktidarın bu iki farklı yüzünü Türkçe’de ifade etmek için kullanılmasının daha isabetli olduğunu düşündüğümüz “dayatmacı-dayanışmacı” kavram çifti, siyasi iktidardan yola çıkarak anayasanın farklı boyutlarını tanımlamak için de bize uygun bir analitik araç sunmaktadır. Siyasi iktidar bir anlamıyla, bireylerin, vatandaşların bir arada belli bir amaç doğrultusunda hareket edebilme kapasitesini; diğer anlamıyla, yöneticilerin yönetilenlere emir ve kararlarını uygulatabilme imkanına sahip olmalarını anlatır. Siyasi iktidar, hem birinci anlamıyla, yani belli bir amaca yönelmiş kolektif bir güç olarak; hem de ikinci anlamıyla, yani hakimiyetin somutlaşması olarak anayasa ile yakından ilgilidir.

II. Siyasi İktidar ve Anayasalar

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, dayanışmacı iktidar bir siyasi topluluğun birlikte hareket edebilme kapasitesini anlatır. Bu bağlamda, Ivo. D. Duchacek’in kullandığı terimle ifade etmek gerekirse, “ideolojik manifesto”lar olarak anayasalar (DUCHACEK, 1968: 94-5; 1973b: 26-9; 1991: 142) dayanışmacı iktidarın yöneldiği temel hedefleri, yani temel değer ve prensipleri ilan eden belgeler niteliğindedir. Bir toplumu bir arada tutan, bireyleri bir araya getirip onların bir güç, bir iktidar haline gelmesini sağlayan temel değer ve prensipler anayasalarda ifadesini bulur. Özellikle bir anayasanın başlangıç bölümü; o anayasanın ilan edilmesine neden olan olayları, o anayasa ile hedeflenen toplum tasarımını, o anayasanın ilan edildiği toplumu bir arada tutan kolektivite bağının temel unsurlarını açıklar. Kısacası, ideolojik manifesto olarak bir anayasanın başlangıç bölümü geçmişin gururunu, geleceğin umudunu içinde taşır. Genellikle edebi bir dille yazılan bu metinlerde, ideolojik vurguların ağırlığı dikkat çeker. Eğer ideolojileri “toplumların peşine düştükleri kapsamlı yaşam projeleri” olarak tanımlarsak, başlangıç bölümlerinde ideolojik göndermeler bulunması şaşırtıcı olmayacaktır. Kuşkusuz anayasaların ideolojik karakteri başlangıç bölümleriyle sınırlı kalmaz. Carl J. Friedrich ve Zbigniew K. Brzezinski’ye göre, sadece bir anayasada yer alan temel hak ve özgürlüklere ilişkin hükümler değil, kurumsal yapıya ilişkin düzenlemeler de ideolojik bir unsur taşır (FRIEDRICH ve BRZEZINSKI, 1969: 116). Gerçekten tercih edilen hükümet sistemi, oluşturulan kurumsal yapı dahi anayasanın satır aralarında okunabilen ideolojik göstergelerin somutlaşmasıdır. Öte yandan, ideolojik manifestolar olarak anayasalar, vatandaşların temel değer ve prensipleri öğrenmelerine, benimsemelerine ve sürdürmelerine hizmet eder. “Anayasal sosyalleşme” (*constitutional socialization*) olarak adlandırılabilir bu süreç

bütünleşmeyle, vatandaşların siyasi sistemin temel değer ve prensipleri etrafında bir araya gelmesi ve bu birliği sürdürme iradesini ortaya koyması kastedilmektedir. Nesnesiz iktidar toplumun dayandığı temel değer ve prensipleri görünür kılmayı ve pekiştirmeyi açısından sembolik bütünleşmeye hizmet eder.

dayanışmacı iktidarı pekiştiren bir başka faktör olarak karşımıza çıkar (DUCHACEK, 1973a: 8-11). Öyleyse anayasalar ideolojik manifestolar olarak bir yandan toplumu bir arada tutan temel değer ve prensipleri ilan ederken, diğer yandan anayasal sosyalleşme yoluyla bu değer ve prensiplerin öğrenilmesine ve sürdürülmesine katkıda bulunur⁶.

Siyasi iktidarın dayatmacı boyutu ise anayasaların bir başka işleviyle, meşrulaştırma işleviyle ilgilidir. Bu boyutu açıklayabilmek için kısaca “meşruiyet” ve “otorite” kavramları üzerinde durmak gerekir. Dayatmacı iktidar sosyal ilişkilerde bir tarafın diğerine iradesini kabul ettirmesi anlamına geldiğine göre, bu tür bir ilişkinin içinde güç veya şiddet kullanılması ihtimalini barındıracağı da şüphesizdir. Bir başka ifadeyle, sosyal ilişkinin bir tarafının diğer tarafa iradesini dayatması, iradesini dayatan tarafın diğer taraf üzerinde güç kullanmasını gerektirebilir. Genel olarak iktidar kavramı açısından yaptığımız bu tespitleri siyasi iktidar kavramı açısından ifade edecek olursak şunları söyleyebiliriz: Yönetenler iradelerini kabul ettirmek amacıyla, yönetilenler üzerinde meşru güç kullanma yetkisine sahiptir; bir başka ifadeyle, “cebir tekeli” devlete aittir. Günümüzde siyasi iktidar kavramı açısından bu tespit genel olarak doğru olmakla birlikte şu noktanın altını çizmek gerekir: yönetenler hiç bir zaman sürekli güce dayanarak var olamazlar. Bu demektir ki, güç kullanımı siyasi iktidarı mümkün kılabilir ama sürekli kılamaz. Yönetenler iktidarlarını otoriteye dönüştürmeye mecburdur. Bu, yönetenlerin ellerindeki güce yönetilenlerin rızasını eklemesi anlamına gelir (WEBER, 1961a). Otoriteye dönüşen bir iktidar “meşru”, yani “yönetme hakkı” tanınmış bir iktidardır (SCHAAR, 1970).

Yönetilenlerin yönetenlere rıza göstermesinin farklı nedenleri olabilir. Bu bağlamda, Max Weber’in iyi bilinen sınıflandırması çerçevesinde, üç çeşit otoriteden veya meşru iktidar tipinden söz edilebilir. Yönetilenler: geleneksel otoritede, siyasi iktidarın geleneklere; hukuki-rasyonel otoritede, önceden belirlenmiş hukuk kurallarına uygun olarak ele geçirilip kullanıldığına inandıkları için yönetenlere itaat eder. Bir başka ifadeyle, geleneksel otoritenin temelinde belli bir toplumda uzun zamandan beri uygulanan ve kabul gören gelenekler yer alırken; hukuki-rasyonel otorite tipinde, yönetme hakkının tanınması rasyonel bir hukuk sistemine, yani bir dizi genel ve soyut kurala uyulmasına bağlıdır. Karizmatik otoritede ise, yönetilenlerin, yönetenlerin emir ve kararlarına uymasının sebebi, onların

⁶ Örneğin Amerika Birleşik Devletleri’nde anayasa toplumu bir arada tutan en önemli semboller arasında sayılır (CORWIN, 1936). Gerçekten 1787 tarihli Amerikan Anayasası toplum nezdinde, günümüzde hemen hiçbir anayasaya nasip olmayan bir saygınlığa erişmiştir. Hatta Max Lerner, anayasanın bir “totem”, bir “fetiş” olarak görüldüğünü söyleyecek kadar ileri gitmektedir (LERNER, 1937: 1294). Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri’nde anayasanın sembolik anlamının “ampirik” değerlendirmesi için bkz.; (BAAS, 1979).

olağanüstü niteliklere sahip olduklarına inanmalarındır. Gandi, Hitler, Castro gibi karizmatik liderler bu tür otoriteye örnek olarak verilebilir. Weber'e göre, bu otorite tipleri hiçbir toplumda saf olarak bulunmamakla birlikte, modern dünyada ağırlıklı olarak görülen otorite tipi hukuki-rasyonel otoritedir (WEBER, 1961b).

Belli bir toplumda hukuki-rasyonel otoritenin geçerli olması durumunda anayasalar iktidarı meşrulaştırıcı bir işlev görür. Anayasalar bu işlevlerini çağdaş hukuk sistemlerini karakterize eden “normlar hiyerarşisi” mekanizması sayesinde yerine getirir. Kelsen'in ifade ettiği gibi, çağdaş hukuk sistemleri bir piramit şeklinde yapılanmıştır (KELSEN, 1967). Anayasa bu kademeli yapının tepesinde yer alır. Normlar hiyerarşisi gereği, idari işlemler yönetmeliklere, yönetmelikler tüzüklere, tüzükler yasalara, yasalar ise anayasaya uygun olmak zorundadır. Kelsen'in varsayımını Weber'in lisaniyla ifade edecek olursak; yasalara uyarız, çünkü yasaların anayasaya uygun olduğuna inanırız; tüzüklere, yönetmeliklere ve idari işlemlere uyarız, çünkü bunların yasalara ve anayasaya uygun olduğuna inanırız⁷. Kısacası bir siyasi sistemdeki hukuki norm ve işlemlere uymamızın esas nedeni, onların anayasaya uygun olarak yapıldığına dair bizde oluşan kanaattir. Bu hukuki norm ve işlemlerin, bir siyasi sistemde siyasi iktidarı kullanan yasama ve yürütme organlarının iradelerinin dış dünyaya yansımaları olduğu; yani yasaların yasama organının; tüzük, yönetmelik ve idari işlemlerin ise yürütme organının karar ve emirleri olduğu göz önüne alınacak olursa, bunlara uyulmasının siyasi iktidara itaat anlamına geleceği açıktır. Öyleyse, hukuki-rasyonel otoritenin geçerli olduğu toplumlarda, siyasi iktidarı kullanan devlet organlarına itaat edilmesinin, yani siyasi iktidarın otoriteye dönüşmesinin nedeni, yönetilenlerin, bu organların emir ve kararlarının anayasaya uygun olduğuna inanmalarındır. İşte anayasa, Ivo D. Duchacek'in kullandığı terimle, bir “normatif şelale” olarak (DUCHACEK, 1991: 142) siyasi iktidarı kullananların karar ve emirlerini, dolayısıyla siyasi iktidarı meşru kılar. Anayasa, normlar piramidinin tepesinde, adeta bir şelale gibi yukarıdan aşağıya doğru genişlemekte, daha alt seviyedeki normlara (yasalara, tüzüklere, yönetmeliklere, idari işlemlere) kaynaklık etmekte ve bu normlara, dolayısıyla bu normları yapan organlara meşruiyet kazandırmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde anayasanın meşrulaştırıcı işlevi açıkça gözlenebilir. Amerikalı siyaset bilimciler Kenneth Prewitt ve Sidney Verba'ya göre, eğer bir şey anayasal ise doğru

⁷ Bilindiği gibi aslında Kelsen “saf” bir hukuk teorisi kurmaya çalışmıştır. Dolayısıyla, Kelsen'in varsayımının Weber'in lisaniyla ifade edilip edilemeyeceği tartışılabilir. Fikrimizce, Weber'in sosyolojik tespitlerinin Kelsen'in normlar hiyerarşisi çerçevesinde açıklanması bir çelişki değildir. Burada amaç “uzlaşmaz” iki teoriyi uzlaştırmak değil, hukuki-rasyonel otoritenin işleyiş biçimini ortaya koymaktır. Bu noktada şunu da belirtmek isteriz ki, Kelsen ve Weber'in teorileri arasındaki ilişkiler/çelişkiler anayasa çalışmalarını bağlamında daha derin bir akademik tartışma ve analizi hak etmektedir.

olduğu düşünülür ve ona uyulur; eğer bir şey anayasaya aykırıysa yanlıştır ve değiştirilmesi gerekir. Kısacası, Amerika’da anayasal olan meşrudur (PREWITT ve VERBA, 1983: 206). Anayasanın bu özelliği, en güzel “anayasanın üstünlüğü” prensibinde ifadesini bulur. Yasaların anayasaya uygunluğunu sağlayan anayasa yargısı ve idari norm ve işlemlerin yasalara ve anayasaya uygunluğunu sağlayan idari yargı, anayasanın üstünlüğü prensibini hayata geçirmemize imkan veren en önemli araçlardır.

Burada bir kez daha tekrarlamakta fayda var; anayasalar meşrulaştırıcı işlevlerini ancak hukuki-rasyonel otoritenin geçerli olduğu toplumlarda yerine getirebilir. Bu tip bir otorite inancının olmadığı bir toplumda, anayasanın öneminden, değerinden, hatta varlığından dahi söz etmek güçleşecek, anayasa meşruiyet kaynağı olarak görülemeyecektir. Kaldı ki, hukuki-rasyonel otoritenin geçerli olduğu bir toplumda dahi, hukuka ve anayasaya uygunluk siyasi iktidarı kullananların meşruiyetini sağlamak için tek başına yeterli değildir. Bir başka ifadeyle, meşruiyetle hukukilik veya kanunilik aynı şeyler değildir. Hukukilik, esas olarak, siyasi iktidarın hukuk kurallarına uygun olarak kullanılmasını anlatır, ancak yönetenlerin anayasa ve kanunlara uymaları, yönetenlerin yönetilenler gözünde her zaman meşru oldukları anlamına gelmez. Yönetenler karar alırken, emir verirken pozitif hukuka uygun davranabilirler, ancak buna rağmen yönetilenlerin çoğunluğu veya bir kısmı yönetenlerin yönetme hakkını tanımayabilir. Fikrimizce, hukukiliğin siyasi iktidara meşruiyet kazandırabilmesi için iki şartın gerçekleşmesi gerekir:

Birincisi, siyasi iktidarı kullananların uygun davrandıkları hukuk kurallarının, başta da anayasanın meşru olması gerekir⁸. Yani, siyasi iktidarın uygun davrandığı anayasanın kendisi meşru değilse—yani yönetilenler tarafından iyi, doğru, uyulması gereken bir norm olarak görülüyorsa—siyasi iktidarı kullananların bu kurallara uyması, onlara meşruiyet kazandırmaya yetmeyecektir. Bu konuda, bazı yazarların “ahlaksız hukuk sistemleri” (*wicked legal systems*) adını verdikleri hukuk sistemleri akla gelebilir (DYZENHAUS, 1991). Güney Afrika’da uzun yıllar uygulanan ırkçı anayasa ve bu anayasaya dayanan yasalar “ahlaksız hukuk sistemleri”nin bir örneğidir. Siyah çoğunluk tarafından reddedilen bu hukuk düzeninin, ona uygun davranan siyasi iktidarlara meşruiyet kazandırdığı düşünülemez. Bunun tam tersi bir durum da söz konusu olabilir; yani hukuka uygun olmayan bir siyasi iktidar halk tarafından meşru görülebilir; yani halk, anayasaya ve yasalara aykırı olarak ele geçirilen bir iktidarın kendisini yönetmesine rıza gösterebilir. Bu noktada, Romanya’da baskıcı Çavuşevski rejiminin çökmesi aşamasında yaşanan olaylar hatırlanabilir. Çavuşevski rejimine anayasa-dışı yollardan son veren muhalefet güçleri, halk arasında büyük bir destek kazanmayı başarmıştır (GÖNENÇ, 2002: 146-50).

⁸ Anayasaların meşruiyeti için bkz.: (GÖNENÇ, 2001).

İkincisi, bir siyasi iktidarın hukuki-rasyonel otorite gereği meşruiyet kazanabilmesi için o toplumda başka otorite kaynaklarının devreye girmemesi, hakim olmaması gerekir. Bir başka ifadeyle, sosyal şartların değişmesi sonucu yönetilenlerin çoğunluğu, karizmatik veya geleneksel otorite kaynaklarına yöneldikleri takdirde, hukuka ve anayasaya uygun davranmak mevcut iktidarın meşruiyet kazanması ve nihayetinde de yaşaması için yeterli olmayacaktır.

Sonuçta, hukuki-rasyonel otoritenin geçerli olduğu bir toplumda, yukarıda açıklanan iki şart gerçekleştiğinde, yani siyasi iktidarın uygun davrandığı hukuk düzeninin, başta da anayasanın kendisi meşru kabul edildiğinde ve yönetilenler hukuki-rasyonel otorite dışında bir otorite kaynağına yönelmedikleri takdirde; hukukilik, yani hukuka ve anayasaya uygun davranmak bir siyasi iktidarı büyük ölçüde meşru kılacak, daha doğru bir ifadeyle, meşruiyetinin artmasına katkıda bulunacaktır; siyasi iktidarın meşruiyeti, temel normatif şelale olan anayasadan kaynaklanacaktır.

Siyasi İktidarın Organizasyonu ve Anayasalar

Sosyal hayatta bireyler ve gruplar arasındaki ilişkiler rastgele, kendiliğinden veya kuralsız bir biçimde değil, belli sosyal yapılar (*social structures*) çerçevesinde gerçekleşir. Sosyal yapı, bireyler tarafından değiştirilmesi mümkün olmayan her türlü sosyal durum olarak tanımlanabilir (RYTINA, 2000: 2822). Öyleyse burada sosyal yapı ile kastedilen, sosyal aktörler arasında ortaya çıkan düzenli ve istikrarlı ilişkiler ağıdır. Bu bağlamda, pek çok toplumda iktidar, “iktidar yapısı” (*power structure*) adı verilen sosyal yapılara uygun olarak kullanılır. Kuşkusuz toplumsal ilişkilerde gözlenen her iktidar biçiminde olduğu gibi siyasi iktidar açısından da bu tür yapılardan söz etmek mümkündür. Siyasi iktidar; dinamik, yani kullanılan ve el değiştirebilen bir güçtür. Dolayısıyla, toplumsal ilişkilerin istikrarlı bir biçimde sürdürülebilmesi için bu gücün kullanılmasının ve el değiştirmesinin bir takım kurallara bağlanması, yani siyasi iktidarı düzenleyen iktidar yapılarının ortaya çıkması gerekir. Anayasalar, bu bağlamda, belli bir toplumda geçerli olan siyasi iktidar yapısının temel çerçevesini çizen normlar bütünü olarak görülebilir. Kuşkusuz, anayasanın siyasi iktidar yapısını %100 yansıttığı söylenemez. Birincisi, belli bir toplumda anayasa ile çizilen çerçeve dışında da siyasi iktidar ilişkileri ortaya çıkabilir (EASTON, 1990: 64-76). İkincisi, anayasanın siyasi iktidar ilişkilerini aslına uygun olarak yansıtmaması etkin bir biçimde uygulanmasına bağlıdır; anayasanın tam olarak uygulanmadığı, anayasadaki kurum ve kuralların kağıt üzerinde kaldığı toplumlarda, gerçekte siyasi iktidarın kullanılmasına ilişkin yapılarla anayasa arasında önemli farkların ortaya çıkması kaçınılmazdır (LEIBHOLZ, 1971).

Bu özellikleri dikkate alarak, anayasalar “iktidar haritaları” (*power maps*) olarak nitelendirilebilir (DUCHACEK, 1973a; 1973b: 30-31; 1991:

142). Nasıl ki, günlük yaşantımızda harita yolumuzu, yönümüzü bulmamızı sağlar, anayasalar da siyasi iktidarı kullanan aktörlerin yolunu, yönünü çizer. Anayasalar bu anlamda siyasi iktidarın organizasyon şemasıdır. Devlet organlarının kuruluş ve işleyişini, yetki ve sorumluluklarını ve aralarındaki ilişkiyi düzenleyen anayasalar, siyasi iktidarın organize bir biçimde kullanılmasını sağlar. Anayasaların iktidar haritası boyutu özellikle yasama-yürütme ilişkilerini düzenleyen bölümlerde kendini gösterir.

Sonuç olarak, anayasa kavramının üç boyutu: yani “ideolojik manifesto”, “normatif şelale” ve “iktidar haritası”; siyasi iktidarın üç boyutuna: yani dayanışmacı, dayatmacı ve organize boyutuna denk düşer. Bu üç boyut birlikte değerlendirilerek klasik anayasa hukuku literatüründe geçerli olan anayasa tanımından farklı bir anayasa tanımını verilebilir: *Anayasa; uygulandığı toplumdaki hakim ideolojiyi yansıtan, siyasi iktidara meşruiyet kazandıran ve siyasi iktidarı organize eden üstün kurallar bütünüdür.*

III. Demokrasi ve Anayasalar

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, anayasaların esas olarak üç temel işlevi vardır: toplumun dayandığı temel prensip ve değerleri ifade etmek-pekiştirmek (ideolojik manifesto), siyasi iktidarı meşru kılmak (normatif şelale) ve siyasi iktidarı organize etmek (iktidar haritası). Bu işlevlerden ikincisi ve üçüncüsünün varlığı anayasaların uygulandığı toplumlarda belli koşulların ortaya çıkmasına bağlıdır. Örneğin, yukarıda değindiğimiz gibi, anayasanın siyasi iktidarı meşrulaştırıcı bir işlev görebilmesi için uygulandığı toplumda hukuki-rasyonel otorite tipinin hakim olması ve başka meşruiyet kaynaklarının devreye girmemesi gerekir. Aynı şekilde, toplumu bir arada tutan temel siyasi semboller arasında sayılmayan bir anayasanın toplumdaki temel değerleri ifade etmesi ve pekiştirmesi beklenemez. Bu işlevlerden birincisi, yani siyasi iktidarı organize etmek ise bütün anayasalar tarafından yerine getirilir. Bu noktada şunun altını çizmek gerekir: Anayasalar—demokratik olsun veya olmasın—her rejimde siyasi iktidarı organize eder, ancak siyasi iktidarın nasıl organize edildiği rejimden rejime farklılık gösterir. Özellikle anayasal demokrasilerde anayasalar, siyasi iktidarın sınırlanmasına, bölünmesine ve seçim yoluyla barışçı biçimde el değiştirmesine ilişkin kuralları içerir.

Anayasal Devlet, Demokratik Devlet

Kural olarak her devletin yukarıda tanımladığımız anlamda bir anayasası vardır, ancak her “anayasalı devlet” “anayasal devlet” olmaz. Anayasalar, “anayasal devlet” adını verdiğimiz rejimlerde, ideolojik manifesto, normatif şelale ve iktidar haritası olmalarının yanında, bireyleri siyasi iktidara karşı koruyan kurumsal bir kalkan işlevi de görür. Siyasi iktidar her zaman kötüye kullanılabilir; yani siyasi iktidara sahip olanlar bu iktidarı her zaman bu iktidara sahip olmayanlar aleyhine kullanabilir. İşte

anayasal bir devlette anayasa, bireyi siyasi iktidara karşı koruyacak tedbirleri içerir. “Anayasacılık” bu tedbirlerin teorik ve pratik temelini teşkil eder (GORDON, 1999).

Anayasacılık bazen “siyasi iktidarın sınırlanması” (McILWAIN, 1947: 21-22), bazen “siyasi iktidarın bölünmesi” (FRIEDRICH, 1968: 5) olarak tanımlanır. Aslında anayasacılık bu iki unsuru birlikte içerir (LANE, 1996: 25). Bir başka ifadeyle, sınırlanmış ve bölünmüş iktidar, yani “hukuk devleti” ve “kuvvetler ayrılığı”, bir madalyonun iki yüzüdür. Hukuk devleti, esas olarak, yönetenlerin yöneticiler gibi hukukla ve en başta da anayasayla bağlı olmasını anlamına gelir (TAMANAH, 2004). Hukuk devleti prensibi sayesinde anayasa siyasi iktidarın sınırını çizer. Siyasi iktidarın, bu sınırların ötesine geçip vatandaşların temel hak ve özgürlüklerine müdahale etmesi mümkün değildir. Kuvvetler ayrılığı ise, siyasi iktidarın devlet organları arasında paylaşılmasını ifade eder (VILE, 1967). Anayasal devletlerde siyasi iktidar yasama, yürütme ve yargı organları tarafından birlikte kullanılır. Bir ırmak kollara ayrıldığında yıkıcı etkisi nasıl azalırsa, siyasi iktidar da devlet organları tarafından paylaşıldığında mutlak karakteri o kadar zayıflar. Bunun da ötesinde, Newton fiziğinden esinlenen “fren ve dengeler” (*checks and balances*) sistemi, iktidarı paylaşan bu güçlerin birbirlerini kontrol etmelerine imkan verir (ROBINSON, 1957).

Siyasi iktidarın kullanılan ve el değiştirebilen bir güç olduğuna yukarıda işaret etmiştik. Bu bağlamda demokratik devlet, anayasal devletin aksine, siyasi iktidarın nasıl kullanılacağı ile değil, hangi kurallara göre el değiştireceğiyle ilgilidir. Siyasi iktidar, farklı biçimlerde de olsa, bütün siyasi sistemlerde el değiştirir. Bu el değiştirme, barışçı veya barışçı olmayan yollarla; düzenli veya düzensiz bir biçimde; uzun veya kısa aralıklarla gerçekleşebilir ama eninde sonunda gerçekleşir. Siyasi iktidarın ilelebet tek bir kişinin veya grubun elinde bulunduğu bir siyasi sistem örneği bulmak mümkün değildir. Demokrasi adını verdiğimiz rejimlerde siyasi iktidar halk adına, halk tarafından seçilen ve halka hesap veren yöneticiler tarafından kullanılmaktadır. Bir başka ifadeyle, demokratik bir devlette, siyasi iktidarı kullanacak olanlar seçimler yoluyla belirlenir ve siyasi iktidar yine seçimler yoluyla barışçı bir biçimde el değiştirir. İşte anayasalar demokratik devletlerde, siyasi iktidarın seçim yoluyla, barışçı bir biçimde el değiştirmesine ilişkin mekanizmaları kurar. Anayasalarda yer alan “halk egemenliği” prensibi ve buna bağlı olarak oluşturulan kurumsal çerçeve rejimin demokratik karakterini belirler. Günümüzde seçimlerin “serbestliği” ve “adilliği” (*free and fair elections*), bir takım temel seçim prensiplerinin anayasalar tarafından garanti altına alınmasını gerektirir (ELKLIT ve SVENSSON, 1997). Rejimin bu boyutuna ilişkin düzenlemeler esas olarak anayasada yer almakla birlikte, seçim mevzuatı da önemli düzenlemeler içerir.

Anayasal Devlet + Demokratik Devlet = Anayasal Demokrasi

Buraya kadar yaptığımız açıklamalar, sadece anayasal devletin veya sadece demokratik devletin tek başına ideal bir rejimin gereklerini yerine getiremeyeceğini ortaya koymaktadır. Birey-devlet ilişkilerinde bireyi koruyan, yani bireyin temel hak ve özgürlüklerine saygı gösteren, ancak seçimle değiştirilemeyen bir iktidar ne kadar zararlıysa; seçimle işbaşına gelen, ancak kendisini seçen çoğunluğun iradesine dayanarak kendisini seçmeyen azınlığın hak ve özgürlüklerini çiğneyen bir iktidar da o kadar zararlıdır. Öyleyse ideal bir rejimden söz edebilmek için, anayasal devlet ve demokratik devlet unsurlarının bir araya getirilmesi gerekir. İşte bu iki kavram bir araya geldiğinde karşımıza çıkan anayasal demokrasidir. Bugün ideal bir rejim olarak anayasal demokrasi deyince, aklımıza, çok kısa bir biçimde, *seçimle devredilebilen, sınırlı ve bölünmüş siyasi iktidar* gelir. Anayasal demokrasi adını verdiğimiz rejimlerde toplum hem çoğunluğun iradesine uygun olarak yönetilmekte, hem de azınlıkta kalanların hak ve özgürlükleri korunmaktadır. Anayasalar da bu rejimlerde siyasi iktidarın sınırlanması, bölünmesi ve barışçı bir biçimde el değiştirmesi için kullanılan temel araçtır.

IV. Siyasi İktidarın Kurucu Boyutu: Egemenlik, Kurucu İktidar ve Anayasalar

Siyasi iktidar kavramıyla anayasalar arasındaki ilişkiyi ele aldığımız bu makalede siyasi iktidarın kurucu boyutuna, yani kurucu iktidar kavramına değinmezsek çözümlerimiz eksik kalacaktır. Klasik anayasa hukuku literatüründe anayasa ve iktidar kavramı açısından ikili bir ayırım yapılır; kurucu iktidar ve kurulu iktidar. Kurucu iktidar anayasayı yapan ve değiştiren iktidardır. Bu çerçevede kurucu iktidar kavramı da iki şekilde karşımıza çıkar; “asli kurucu iktidar” ve “tali kurucu iktidar”. Asli kurucu iktidar, sıfırdan bir anayasa yaratan, yoktan bir anayasa var eden iktidarı anlatır. Bir başka ifadeyle asli kurucu iktidar, bir anayasal kesintinin ardından yeni anayasal düzeni tesis eden iktidardır. Asli kurucu iktidarın koyduğu kurallara uygun olarak anayasayı değiştiren iktidar tali kurucu iktidar adını alır⁹. 1982 Anayasası’nı yapan Kurucu Meclis (Danışma Meclisi + Milli Güvenlik Konseyi) asli kurucu iktidara; bu Anayasası bugüne kadar 12 kez değiştiren Türkiye Büyük Millet Meclisi ise tali kurucu iktidara örnek olarak verilebilir. Kurulmuş iktidar ise, esas olarak anayasa tarafından çizilen çerçeve içinde siyasi iktidarı kullanan devlet organlarını, yani yasama, yürütme ve yargı organlarını ifade eder¹⁰.

⁹ Bu konuda Türk anayasa hukuku literatüründe en kapsamlı çalışma bildiğimiz kadarıyla Kemal Gözler tarafından yapılmıştır. Bkz. (GÖZLER, 1998).

¹⁰ Bu noktada Türk anayasa hukuku literatürü ile Anglo-Amerikan anayasa hukuku literatürü arasındaki bir farka dikkat çekmek gerekir. Türk anayasa hukuku literatüründe, “asli kurucu iktidar-tali kurucu iktidar-kurulmuş iktidar” ayrımı benimsenirken, Anglo-Amerikan anayasa hukuku literatüründe, bazı çalışmalarda anayasayı yapan iktidara “kurucu iktidar”

Bu tanımlardan da anlaşılabilceği gibi, asli kurucu iktidar; tali kurucu iktidar ve kurulmuş iktidara göre, çok daha mutlak bir iktidardır. Tali kurucu iktidar anayasayı değiştirirken, kurulmuş iktidar ise yasama, yürütme ve yargı işlevlerini yerine getirirken asli kurucu iktidarın çizdiği çerçeve içinde hareket etmek zorundadır. Asli kurucu iktidar açısından ise, bu tür engellerden, sınırlamalardan söz etmek mümkün değildir. Asli kurucu iktidar, deyim yerindeyse, anayasal bir boşlukta, mutlak bir güce dayanarak yeni anayasal düzenin esaslarını belirler. Asli kurucu iktidarı sınırlayan tek şey, kullanıldığı toplumun sosyo-politik gerçekleridir. Bu biçimiyle, klasik egemenlik kavramına en çok yaklaşan kavram asli kurucu iktidar kavramıdır. Öyleyse “egemen”, anayasayı yapandır; yani asli kurucu iktidardır (KALYVAS, 2005: 226).

Siyasi iktidar ve kurucu iktidar arasındaki ayrımı biraz daha netleştirmek gerekirse şunlar söylenebilir: Siyasi iktidar belli bir toplumdaki en üstün ve en kapsamlı iktidarı ifade eder. Bu biçimiyle siyasi iktidar aslında muazzam bir güçtür, ancak olağan dönemlerde bu güç anayasa ve hukuk düzen ile çerçevenmiştir. Bu bağlamda siyasi iktidar olağan dönemlerde, egemenliğin hukuk tarafından “ehlileştirilmiş” biçimi olarak görülebilir. Bu muazzam güç, potansiyel olarak toplumda varlığını korur, ancak normal siyaset içinde, anayasal düzenin arkasında gizlenir. Varlığı bilinir ama ortaya çıkmaz. Ne zaman ki, olağan dönemlerden—savaş, devrim, hükümet darbesi gibi—olağanüstü dönemlere geçilir; siyasi iktidar kendisi için kurulan anayasal setleri yıkar ve, deyim yerindeyse, “özüne döner”. Anayasal boşlukların ardından karşımıza çıkan siyasi iktidar artık “uysal” bir iktidar değildir; siyasi iktidar bu zamanlarda sınırsız, bölünmez, devredilmez biçimiyle yeniden doğar; yani yeniden “egemenleşir.”

Kurucu iktidarın bu “geçici” veya “dönemsel” niteliği bazı yazarlar tarafından kabul edilmemektedir. Kurucu iktidarın, Ackerman’ın kullandığı terimlerle ifade etmek gerekirse (ACKERMAN, 1991), “normal siyaset” (*normal politics*) zamanlarına değil, “anayasal siyaset” (*constitutional politics*) zamanlarına özgü bir kavram olup olmadığı tartışması, kurucu iktidara ilişkin bir ayrım üzerinde durmamızı gerekli kılar; kurucu iktidarın “içkin” (*immanent*) ve “aşkın” (*transcendence*) kavramsallaştırmaları. “Aşkın kurucu iktidar” anlayışı, anayasayı geçerli kılan otoriteyi siyasi topluluğun dışında arar. Bu anlayışa göre, kurucu iktidar siyasi topluluğun “hayali kolektif teşekkülü” (*imaginery collective body*) içinde yaşar ve sadece; devrim, hükümet darbesi, savaş gibi dramatik anayasal zamanlarda somutlaşır ve ortaya çıkar. “İçkin kurucu iktidar” anlayışına göre ise, egemenlik siyasi topluluğun yaşayan üyelerindedir. “Sürekli egemen”;

(*constituent power*), anayasayı değiştiren iktidara ise “kurulmuş iktidar” (*constituted power*) adı verilmektedir (KALYVAS, 2005: Özellikle bkz. 228). Biz bu makalede, bu farkın altını çizmekle yetinip Türk okuyucusunun alışık olduğu kavramları kullanmaya devam edeceğiz.

anayasa tarafından yetkilendirilen değil, aksine anayasayı daimi olarak geçerli kılma yetkisine sahip olan bir kişi veya gruptur (BARSHACK, 2006: 185-186). Bu tür bir içkin kurucu iktidar düşüncesini savunan Carl Schmitt'e göre ise, anayasanın siyasi özünü "siyasi biçim" (*political form*) oluşturur. Kurucu iktidar bu siyasi biçime karar veren iktidardır. Bu görünüşüyle siyasi biçim, anayasanın içinde ama, bir anlamda anayasanın üzerinde yer alır. Tekrarlamak gerekirse: Bu anlayışa göre, kurucu iktidar siyasi biçime ilişkin kurucu kararı ifade eder. Anayasal normlar geçerliklerini bu temel siyasi biçimden ve dolayısıyla bu biçimi hayata geçiren "kurucu karar"dan (*founding decision*) alır¹¹. Carl Schmitt'e göre, bu kurucu kararın, anayasal normlara geçerlik kazandırabilmesi için sürekli yenilenmesi gerekir. Kurucu iktidar kesintisiz, sürekli biçimde uygulanan bir iktidardır. Anayasa veya daha doğru bir ifadeyle anayasanın siyasi biçimi, siyasi topluluğun yaşamakta olan iradesinden kaynaklanır; siyasi topluluk her an bu siyasi biçimi yeniden inşa eder (*re-found*) (BARSHACK, 2006: 188-189). Böyle anlaşıldığında içkin kurucu iktidarın anayasal çerçeve içine hapsedilemeyeceği açıktır. Günümüzde içkin kurucu iktidar kavramını benimseyen yazarlardan Negri, kurucu iktidarı "Yaşayan Tanrı" (*living God*) olarak nitelendirir (NEGRI, 1999: 305). Demokratik iktidarın sürekli mevcudiyeti kurucu iktidarı içerir. Mutlak demokrasi anlayışı bağlamında kurucu iktidar teorisini şekillendiren yazar; anayasacılığın, yani sınırlı ve bölünmüş iktidar düşüncesinin, kurucu iktidar ve (mutlak) demokrasi kavramıyla bağdaşmayacağını söyler (NEGRI, 1999: 321).

Yukarıdaki tartışmayla bağlantılı olarak, kurucu iktidar kavramı açısından üzerinde durulması gereken bir başka nokta, kurucu iktidar ve "kolektif kimlik" arasındaki ilişkidir. Acaba siyasi topluluğun bir kolektif kimlik etrafında birleşmiş olması bir anayasa yapılmasının, yani kurucu iktidarın kullanılmasının ön şartı mıdır; yoksa, siyasi topluluğu bir arada tutacak olan kolektif kimlik anayasanın yapılması ile birlikte mi ortaya çıkar? Bazı yazarlara göre; anayasa sadece iktidar ve otorite yapısını değil, siyasi topluluğu, yani milleti de inşa eder (WOLIN, 1989: 9). Böyle düşünenlere göre, anayasa yapımından önce mevcut olan/olması gereken milli irade anayasanın kaynağıdır ve anayasa bu iradenin kurumsallaşmasından başka bir şey değildir (SIEYES, 1963). Carl Schmitt

¹¹ Carl Schmitt bu bağlamda, anayasa kuralları arasında bir ayrım yapar; anayasayada, anayasal düzenin temel çerçevesini çizen bir "değiştirilmez öz" (*non-transformable core*), bir "kurumsal minimum" (*institutional minimum*) yanında, ikincil (*secondary*) nitelikte kurallar da bulunur. Dolayısıyla örneğin, devlet şeklinin cumhuriyet olduğuna dair hüküm ile devlet memurlarının özlük haklarına ilişkin hüküm aynı kefiye konamaz; temel prensiplere ilişkin kurallar, daha önemsiz nitelikteki diğer kuralların üzerinde yer almalıdır (BALAKRISHNAN, 2000: 94, 160-161). Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi'nin, 1961 Anayasası döneminde, anayasa değişikliklerini Anayasa'nın değiştirilemez hükümlerine uygunlukları açısından incelemesi bu tür bir anlayışın yansımaları olarak görülebilir.

bu noktada daha da ileri giderek şunları söylemektedir: Modern anlamda bir anayasadan söz edebilmek için, o anayasayı yapanların, kendilerini siyasi olarak tanımlamak üzere bilinçli bir birlik oluşturmaları gerekir (Bkz.: SEITZER, 2001: 18). Anayasayı siyasi birlikle özdeşleştiren Schmitt, anayasayı “devletin kendisi” veya “ruhu ve canı” (*life and soul*) olarak görür (McCORMICK, 1997: 231). Bu tür bir anayasa anlayışı, mutlak bir anayasa anlayışıdır (“*absolute conception of constitutionalism*”) ve “mutlak anayasa” kendisiyle özdeşleşen siyasi topluluk dağılmadan değiştirilemez (BALAKRISHNAN, 2000: 91).

Anayasa bu biçimde anlaşıldığında, kuşkusuz, siyasi topluluk, yani millet anayasadan önce ve anayasadan bağımsız olarak vardır ve anayasanın yapılmasından sonra da varlığını korur. Bu noktada kolektif kimliği anayasanın ön şartı sayan yazarlarla yukarıda açıklamaya çalıştığımız içkin kurucu iktidar kavramını savunan yazarlar arasındaki yakınlık açıkça görülebilir. Alman anayasa hukukçusu Ulrich Preuss’un düşünceleri bu bağlamda ilgi çekici olabilir. Yazar, Alman tarihçi Friedrich Meinecke’nin kullandığı terminolojiyi kullanarak “devlet milleti” (*state nation*) ve “kültür milleti” (*culture nation*) arasında bir ayırım yapmaktadır. Buna göre; vatandaşlık esasına göre milleti tanımlayan Fransız “devlet milleti” anlayışı karşısında, milleti etnik temelde tanımlayan Alman “kültür milleti” anlayışı yer alır. Kısaca ifade etmek gerekirse, millet; Fransız anlayışına göre “demos” (*demos*), Alman anlayışına göre “ethnos”tur (*ethnos*). Preuss, kurucu iktidarın hem “demotik”, hem “etnik” unsurlar içerdiğini, ancak anayasanın temel amacının etnos’un sınırsız iktidarını, demos’un sorumlu otoritesine dönüştürmek olduğunu söyler (PREUSS, 1993: 660).

Kurucu iktidar ile ilgili olarak üzerinde duracağımız son nokta, kurucu iktidarın mutlaklığına ilişkin tartışmadır. Yukarıda (asli) kurucu iktidarı tanımlarken, kurucu iktidarın herhangi bir hukuki veya anayasal sınırlamaya tabi olmadığını belirtmiştik. Kapani’nin ifadesiyle: “[kurucu iktidarın] normatif yönden hiçbir üstün kurala bağlı olmayışı, pratik (fiili) bakımdan da her türlü etkiden ve kayıtlamadan uzak olduğu anlamına mı gelir? Şüphesiz ki hayır. Bütün iktidarlar gibi, kurucu iktidar da boşlukta değil, fakat sosyal bir çevre içinde faaliyet gösterir. Ve bütün iktidarlar gibi kurucu iktidarlar da sosyal çevreyi etkilediği kadar, kendisi de o çevreden gelen isteklerin, beklentilerin, eğilimlerin ve akımların etkisine açık bulunur. Kurucu iktidarın belli bir dönemde meydana getirdiği temel yasa, çoğu zaman toplumdaki sosyal güçler dengesini yansıtan, belki bir ölçüde bu güçlerin karşılıklı etkilerinin sentezini ifade eden bir temel yasadır. Kurucu iktidar en azından toplumda hakim olan değer yargılarına ve meşruluk anlayışına saygı göstermek zorundadır.” (KAPANI, 1988: 65) Acaba kurucu iktidarı sosyo-politik gerçeklik dışında sınırlayacak bir takım unsurlardan söz edilebilir mi? Soruyu bir başka şekilde ifade edelim: Hiçbir hukuki/anayasal sınırlamaya tabi olmayan kurucu iktidarın keyfiliği nasıl önlenecektir? Hannah Arendt’in

bu sorulara cevap, “içkin prensipler” (*immanent principles*) kavramını tartışmamızı gerektirir. Arendt “Devrim Üzerine” (*On Revolution*) isimli kitabında şu tespiti yapar: “Başlama eylemini keyfilikten kurtaran kendi prensiplerini içerisinde taşımasıdır.” (ARENDR, 1963, 212) Bu bağlamda, söz konusu prensiplerin amacı “başlama eylemini” yani anayasa yapımını sınırlamak değil, yönlendirmektir. Bu prensipler görünmez prensiplerdir ve anayasa yapım sürecinde görünür hale gelir. Arendt kurucu iktidarın keyfilikliğini önlemek için “içkin prensipler”i bir çözüm olarak önerse de, bu prensiplerin içeriği ve nasıl uygulanacağı konusunda net bir değerlendirme yapmaz (KALYVAS, 2005: 234-235).

Kurucu iktidarın sınırları konusunda Arendt’in bıraktığı yerden devam eden, belki de Arendt’ten bir adım öteye giderek çözümler öneren Jürgen Habermas, kurucu iktidara yön verecek anayasal prensipleri anayasa yapım sürecinin formel prosedürlerinden çıkarmaya çalışır. Yazara göre, anayasanın da kaynağı olan yeni bir hukuk sistemi kurma eyleminin kendisi, yeni anayasanın oluşturulması aşamasında formüle edilen ve somutlaştırılan içkin prensipler içerir. Anayasa yapım sürecine katılan aktörler, aralarında her yönden bir çok fark olmasına rağmen, ortak bir noktada birleşirler; anayasa-yapıcılar ortak bir eylemle yeni bir düzen yaratmak için yola çıkmışlardır. Burada kilit kavram, “ortak eylem” veya “birlikte hareket etme iradesi”dir. Bu kolektif yasama faaliyetinde, aktörler sadece bu sürece ve bu süreç içinde gizli olan varsayımlara dayanabilir. Anayasa yapım aşamasında özellikle “eşitlik” (*equality*) ve “karşılıklık” (*reciprocity*) prensipleri belirleyici olur (HABERMAS, 1998: 457). Anayasa yapıcılar anayasayı oluştururken kendilerini bağlı hissettikleri bu prensipleri yaptıkları anayasaya da yansıtırlar. Böylece anayasal devleti mümkün kılan prensipler anayasa yapım sürecinden anayasaya aktarılmış olur. (KALYVAS, 2005: 235-237)

Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi, siyasi iktidarın kurucu boyutu anayasa çalışmalarının dışında tutulamaz. Bu bağlamda; kurucu iktidarın “içkin” ve “aşkın” tanımları, kurucu iktidarın *demos* ve *etnos*’la ilişkisi ve kurucu iktidarın içkin sınırları gibi sorunlar hep bir tartışmaya işaret eder: Anayasa yapımının demokratik prensipleri. Anayasa-yapım süreci, yukarıda açıklanan teoriler yardımıyla oluşturulacak demokratik prensiplere uygun olarak organize edildiğinde, bu süreç sonunda ortaya çıkacak anayasanın meşruiyeti artacaktır. Siyasi iktidarın kurucu boyutunun somutlaştığı anayasa-yapım süreci, teorik ve pratik yönleriyle Türkçe anayasa hukuku literatürü için de ilginç bir çalışma alanı olabilir¹².

¹² Bildiğimiz kadarıyla, Türk anayasa hukukunda anayasa yapımı ile doğrudan ilgili iki çalışma bulunmaktadır: (ÖZBUDUN, 1993) ve (ATAR, 2000). Türk anayasa hukukuna özgün bir katkı sağlayan her iki çalışma da esas olarak “demokrasiye geçiş” literatürü (WHITEHEAD, 1996) çerçevesinde konuyu ele almaktadır. Fikrimizce, konunun (hukuki-siyasi) teorik boyutu ilginç tartışma ve çözümlemelere kapı açabilir.

Sonuç

Biz bu çalışmamızda, devlet-temelli klasik anayasa hukukundan farklı olarak, anayasa kavramını iktidar ve siyasi iktidar kavramlarından yola çıkarak tanımlamaya çalıştık. Buna göre anayasaların genel olarak; iktidar haritası, ideolojik manifesto ve normatif şelale olmak üzere üç boyutu olduğuna işaret ettik. Anayasal demokrasilerde ise, anayasaların, bu üç boyuta ek olarak siyasi iktidarı bölme ve sınırlama işlevini yerine getirdiğini, siyasi iktidarın barışçı biçimde el değiştirmesi esaslarının anayasalarda yer aldığını söyledik. Son olarak, kurucu iktidar ve anayasalar arasındaki ilişkiyi inceleyerek, anayasa-yapım sürecinin demokratik özellikleri üzerinde durulması gerektiğine dikkat çektik. Bu önerdiğimiz kavramsal çerçeve, umut ediyoruz ki, hem Türk anayasa hukuku hem karşılaştırmalı anayasa hukuku çalışmaları için kullanılabilir bir analitik araç sunar. Bu önerdiğimiz çerçeve, klasik anayasa hukuku çalışmalarının incelediği konuları dışarıda bırakmadan, aksine bu konulara yenilerini ekleyerek, anayasa kavramını incelememizi mümkün kılabilir.

Bu makalenin sonuç bölümünde, önerdiğimiz kavramsal çerçeveyi somutlaştırmak amacıyla, örnek bir anayasa çalışması sunuyoruz. Kuşkusuz bu başlıklara yenileri eklenebilir veya mevcut başlıklardan bazıları çıkarılabilir, ancak bizim için burada önemli olan yaptığımız anayasa tanımına uygun bir çalışma programı sunabilmektir. Örnek çalışmanın “Giriş” bölümünde, yukarıda açıklamaya çalıştığımız biçimiyle, siyasi iktidar kavramından yola çıkılarak üç-unsurlu (ideolojik manifesto-normatif şelale-iktidar haritası) bir anayasa tanımı verilebilir. Kuşkusuz bu tanımı verebilmek için öncelikle egemenlik, iktidar ve siyasi iktidar kavramlarını açıklamak gerekir. Bu tanımın ardından, anayasa kavramıyla anayasal devlet, demokratik devlet ve anayasal demokrasi arasındaki ilişkiler değerlendirilir. Temel tanımlar yapıldıktan sonra, “Birinci Bölüm”de, anayasaların türleri ve ortak unsurları incelenebilir. Karşılaştırmalı değerlendirmelere yer verilecek bu bölümde, Türkiye Cumhuriyeti anayasal sisteminin ana hatları ortaya çıkar. “İkinci Bölüm”, siyasi iktidarın kurucu boyutuna ayrılabilir. Bu bölümde, esas olarak anayasa yapımı ve anayasa yapımının demokratik ilkeleri üzerinde durulur. Kurucu iktidara ilişkin yukarıda değindiğimiz sorunlar, Türkiye Cumhuriyeti anayasal sistemi açısından ayrıca değerlendirilir. Bu bölüme, demokrasiye geçiş süreciyle anayasa yapımı arasındaki ilişki de dahil edilmelidir. Son olarak anayasanın değiştirilmesi de (tali) kurucu iktidarı ilgilendirdiği için bu bölümün konusuna girer. Yine esas olarak karşılaştırmalı bir çerçeve sunacak bu bölümün verileri ışığında Osmanlı-Türk anayasa tarihindeki anayasa-yapım süreçleri ve anayasal değişimin kural ve dinamikleri çalışılabilir. “Üçüncü Bölüm” “Anayasal Devlet” başlığını taşıyabilir. Bu başlıkta, anayasanın üç boyutu, anayasal devlet, yani sınırlı ve bölünmüş iktidar kavramı bağlamında değerlendirilir. “Üçüncü Bölüm”ün Birinci Alt-başlığı” anayasanın

“ideolojik manifesto” boyutu olabilir. Bu bölümde, öncelikle ideoloji kavramının tanımı yapıp anayasayla olan ilişkisi ortaya konur. Ardından çağdaş ideolojilere kaynaklık eden Aydınlanma düşüncesinden yola çıkılarak anayasaları etkileyen, daha doğru bir ifadeyle anayasal bir modele vücut veren ideolojilerin temel özellikleri değerlendirilir. Bu bağlamda; Liberalizm, Sosyalizm ve Milliyetçiliğin anayasalara etkisi tartışılabilir. Postmodern çağda ideolojilerin etkisi ve bu değişim / dönüşümün anayasalara yansması tartışılmazsa, anayasalar ve ideolojilere ilişkin çözümlerimiz eksik kalabilir. Bu bölümde ortaya çıkacak anayasal modeller çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti anayasal sistemine hakim olan ideolojik unsurları tespit etmek mümkün olacaktır. “Üçüncü Bölüm’ün İkinci Alt-başlığı” anayasaların “normatif şelale” boyutuyla ilgilidir. Bu boyut, her şeyden önce, “anayasanın üstünlüğü” prensibiyle bağlantılı olarak ele alınmalıdır. Üstün norm olan anayasanın, “normlar hiyerarşisi” içinde yer alan diğer normlarla ilişkisi nedir? Anayasanın üstünlüğü prensibi nasıl hayata geçirilecektir? Milli sınırlar içinde en “üstün norm” olan anayasanın milletlerarası hukuk açısından konumu nedir? Bütün bu sorular anayasanın “normatif şelale” boyutu çerçevesinde açıklanabilir. Bu bölümde, anayasal devletin birinci unsuru olan “hukuk devleti” prensibinin açıklanması yerinde olur. “Üçüncü Bölüm’ün Üçüncü Alt-başlığı” anayasaların “iktidar haritası” boyutuna ayrılabilir. Bu bölüm devlet tiplerine ilişkin değerlendirmelerle başlar. Ardından hükümet sistemleri, yani yasama ve yürütme organları arasındaki ilişkiler incelenebilir. Yasama-yürütme organlarının birbirleriyle olan ilişkileri açıklandıktan sonra, tek tek yasama ve yürütme organlarının kuruluş ve işleyişi üzerinde durulabilir. Yasama-yürütme ilişkilerinin incelendiği bu bölümde, anayasal devletin ikinci unsuru, yani “kuvvetler ayrılığı” prensibinin de incelenmesi gerekir. “Dördüncü Bölüm”, “Demokratik Devlet” başlığını taşır. Bu bölümde, siyasi iktidarın seçimler yoluyla el değiştirmesine ilişkin kurallar ve prensipler değerlendirilir. Seçimler ve siyasi partiler bu bölümün ana konusudur. Bu bölümde özellikle “serbest ve adil” seçim prensiplerine vurgu yapılabilir. Örnek çalışma “Anayasal Demokrasi” başlığıyla sonuçlandırılabilir. Bu bölümde anayasal devlet ve demokratik devletin bir sentezi olarak “anayasal demokrasi” kavramı tanımlanır ve tüm çalışmadan elde edilen “ideal rejim” tasarımının temel unsurları özetlenir.

KAYNAKÇA

- Ackerman, Bruce, **We The People: Foundations**, Harvard University Press, Cambridge, 1991.
- Arendt, Hannah, **On Revolution**, Penguin, Londra ve New York, 1963.
- Arendt, Hannah, **On Violence**, Harcourt, Brace & World, New York, 1970.
- Atar, Yavuz, **Demokrasilerde Anayasal Değişmenin Dinamikleri ve Anayasa Yapımı**, Mimoza Yayınevi, Konya, 2000.
- Baas, Larry R., "The Constitution as Symbol: The Interpersonal Sources of Meaning of a Secondary Symbol," **American Journal of Political Science**, C. 23, S. 1, 1979, ss. 101-120.
- Balakrishnan, Gopal, **The Enemy: An Intellectual Portrait of Carl Schmitt**, Verso, London, 2000.
- Barshack, Lior, "Constituent Power As Body: Outline of a Constitutional Theology," **University of Toronto Law Journal**, C. 56, 2006, ss. 185-222.
- Corwin, Edward, "The Constitution as Instrument and Symbol," **American Political Science Review**, C. 30, 1936, ss.1071-1085.
- Duchacek, Ivo D., "National Constitutions," **Comparative Politics**, C. 1, 1968, ss. 91-102.
- Duchacek, Ivo D., **Power Maps: Comparative Politics of Constitutions**, ABC-Clio, Santa Barbara, 1973a.
- Duchacek, Ivo D., **Rights and Liberties in the World Today, Constitutional Promise and Reality**, ABC-Clio, Santa Barbara, 1973b.
- Duchacek, Ivo D., "Constitution/Constitutionalism", **The Blackwell Encyclopedia of Political Science** içinde, (Der.: Vernon Bogdanor), Macmillan, Londra, 1991.

- Dyzenhaus, David, **Hard Cases in Wicked Legal Systems: South African Law in the Perspective of Legal Philosophy**, Oxford University Press, Oxford, 1991.
- Easton, David, **The Analysis of Political Structure**, Routledge, New York, 1990.
- Elklit, Jorgen ve Palle Svensson, "What Makes Elections Free and Fair?," **Journal of Democracy**, C. 8, S. 3, 1997, ss. 32-46
- Finer, S. E., Vernon Bogdanor ve Bernard Rudden (Der.), **Comparing Constitutions**, Oxford University Press, Oxford, 1995.
- Friedrich, Carl J. ve Zbigniew K. Brzezinski, **Totalitarian Dictatorship and Autocracy**, Praeger Publishers, New York, 1969.
- Friedrich, Carl J., **Constitutional Government and Democracy; Theory and Practice in Europe and America**, 4. Baskı, Blaisdell, Waltham, 1968.
- Goehler, Gerhard, "Constitution and Use of Power," **Power in Contemporary Politics: Theories, Practices, Globalizations** içinde, Der.: Henri J. M. Goverde, Philip G. Cerny, Mark Haugaard ve Howard H. Lentner, Londra, 2000.
- Gordon, Scott, **Controlling the State: Constitutionalism From Ancient Athens to Today**, Harvard University Press, Cambridge, 1999.
- Gönenç, Levent, "Meşruiyet Kavramı ve Anayasaların Meşruiyeti Problemi," **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 50, S.1, 2001, s. 131-152. Dijital versiyon için bkz.: <<http://www.yasayanayasa.ankara.edu.tr/docs/makaleler/mesruiyet.pdf>>
- Gönenç, Levent, **Prospects for Constitutionalism in Post-Communist Countries**, Kluwer Law International, The Hague, London, New York, 2002.

- Gözler, Kemal, **Kurucu İktidar**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998.
- Gözler, Kemal, **Anayasa Hukukunun Metodolojisi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1999.
- Gözler, Kemal, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007.
- Habermas, Jürgen, **Between Facts and Norms, Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy**, Çev.: William Rehg, MIT Press, Cambridge, 1998.
- Hawley, Amos H., "Community Power and Urban Renewal Success" **The American Journal of Sociology**, C. 68, S. 4, 1963, ss. 422-431.
- Held, David, "Law of States, Law of Peoples: Three Models of Sovereignty," **Legal Theory**, C. 8, 2002, ss. 1-44.
- Jakab, András, "Neutralizing the Sovereignty Question", **European Constitutional Law Review**, C. 2, 2006, ss. 375-397.
- Kalyvas, Andreas, "Popular Sovereignty, Democracy, and the Constituent Power", **Constellations**, C. 12, S. 2, 2005.
- Kapani, Münici, **Politika Bilimine Giriş**, 4.Basım, Ankara, 1988.
- Kelsen, Hans, **Pure Theory of Law**, (Çev.: Max Knight), University of California Press, Berkeley, 1967.
- King, Preston T., **The Ideology of Order; A Comparative Analysis of Jean Bodin and Thomas Hobbes**, Barnes & Noble, New York, 1974.
- Kubalı, Hüseyin Nail, **Anayasa Hukuku Dersleri, Genel Esaslar ve Siyasi Rejimler**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1971.
- Lane, Jan-Erik, **Constitutions and Political Theory**, Manchester University Press, Manchester, 1996.
- Leibholz, Gerhard, "Constitutional Law and Constitutional Reality" **Festschrift für Karl Lowenstein** içinde, (Der.: Henry Steele Commager), J.C.B. Mohr, Tübingen, 1971.

- Lerner, Max, "Constitution and Court as Symbols," **Yale Law Journal**, C. 46, 1937, ss. 1290-1319.
- Maritain, Jacques, "The Concept of Sovereignty", **The American Political Science Review**, C. 44, S. 2. 1950, ss. 343-357.
- McCormick, John P., **Carl Schmitt's Critique of Liberalism**, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- McIlwain, Charles Howard, **Constitutionalism, Ancient and Modern**, Cornell University Press, Ithaca/New York, 1947.
- Negri, Antonio, **Insurgencies: Constituent Power and the Modern State**, (Çev.: Maurizia Boscagli), University of Minnesota Press, Minneapolis, 1999.
- Olsen, Marvin E. ve
Martin Marger, "Power in Social Organization," **Power in Modern Societies** içinde, Der.: Marvin E. Olsen ve Martin Marger, Boulder, 1993.
- Özbudun, Ergun, **Demokrasiye Geçiş Sürecinde Anayasa Yapımı**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- Pitkin, Hanna Fenichel, **Wittgenstein and Justice; On the Significance of Ludwig Wittgenstein for Social and Political Thought**, University of California Press, Berkeley, 1972.
- Prewitt, Kenneth ve Sidney Verba, **An Introduction to American Government**, 4. Baskı, Harper & Row Publishers, New York, 1983.
- Preuss, Ulrich K., "Constitutional Power-Making for the New Polity: Some Deliberation of the Relation Between Constituent Power and the Constitution," **Cardozo Law Review**, C. 14, 1993, ss. 639-660.
- Robinson, James A., "Newtonianism and the Constitution," **Midwest Journal of Political Science**, C. 1, S. ¾, 1957, ss. 252-266.

- Rytina, Steven L., "Social Structure," **Encyclopedia of Sociology** içinde, 2. Baskı, (Der.: Edgar F. Borgatta ve Rhonda J. V. Montgomery), Macmillan, New York, 2000, ss. 2822-28).
- Schaar, John H., "Reflections on Authority," **New American Review**, C. 8, 1970, ss. 44-80.
- Seitzer, Jeffrey, **Comparative History and Legal Theory: Carl Schmitt in the First German Democracy**, Westport, Greenwood Press, 2001.
- Sieyes, Emmanuel Joseph, **What Is the Third Estate?**, Pall Mall, Londra, 1963.
- Tamanaha, Brian Z., **On The Rule of Law; History, Politics, Theory**, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.
- Vile, M. J. C., **Constitutionalism and the Separation of Powers**, Clarendon Press, Oxford, 1967.
- Weber, Max, "The Theory of Social and Economic Organization," **Theories of Society** içinde, (Der.: Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar D. Naegle ve Jesse R. Pitts), The Free Press, New York, 1961a.
- Weber, Max, "The Types of Authority," **Theories of Society** içinde, (Der.: Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar D. Naegle ve Jesse R. Pitts), The Free Press, New York, 1961b.
- Weber, Max, **Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology**, (Der.) Guenther Roth ve Claus Wittich, University of California Press, Berkeley, 1978.
- Whitehead, Laurance, "Comparative Politics: Democratization Studies," **A New Handbook of Political Science**, (Der.: Robert E Goodin ve Hans-Dieter Klingemann), Oxford University Press, Oxford, 1996.
- Wolin, Sheldon S., "Collective Identity and Constitutional Power," **The Presence of the Past** içinde, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1989.